

ETABLOVANIE ZEMSKÉHO ÚSTREDIA PEČLIVOSTI O MLÁDEŽ V BRATISLAVE A JEHO OKRESNÝCH POBOČIEK V MEDZIVOJNOVOM ČESKOSLOVENSKU¹

Viktória RIGOVÁ

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Katedra histórie
Hodžova 1
949 01 Nitra, Slovakia
viktoriarigova@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4314-4675

RIGOVÁ, Viktória. Establishment of the Regional Youth Care Centre in Bratislava and its district institutions in interwar Czechoslovakia. In *Studia Historica Nitriensia*, 2021, vol. 25, no. 1, pp. 131-152, ISSN 1338-7219, DOI: 10.17846/SHN.2021.25.1.131-152.

Social care for children and youth in Slovakia achieved significant progress in the interwar period. Behind it is the activity of the Regional Youth Care Centre in Bratislava, which began to take shape in the late 1920s, and was officially established in 1930. It became an umbrella institution for District Youth Care, which arose in an evolutionary way in Slovak districts a few for years earlier. The establishment of the Centre and its district branch offices were gradual and they had to fight people's mistrust, lack of co-workers and insufficient financial resources. The Regional Youth Care Centre overcame initial obstacles and became the main organizer of voluntary care for children and youth in Slovakia and continued its activities even after the destruction of the Czech-Slovak Republic.

Kľúčové slová: sociálna starostlivosť; deti a mládež; Zemské ústredie pečlivosti o mládež; Československo;

Keywords: Social Care; Children and Youth; Regional Youth Care Centre; Czechoslovakia;

Sociálna starostlivosť o deti a mládež na Slovensku v náročnom medzivojnovom období, ktoré bolo pretkané hospodárskymi krízami i krízou rodinného života, zaznamenala značný progres. Starostlivosť o túto najzraniteľnejšiu skupinu obyvateľstva sa stala po skončení 1. svetovej vojny väčšmi diskutovanou, riešenou, organizovanou a podporovanou. Totiž práve dôsledky vojny odhalili problémy a realitu bežného života ľudí.² V skúmanom období zjednodušene hovoríme

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-19-0358, Zmluvy č. APVV-17-0199 a projektom UGA UKF v Nitre s názvom „Slovenské ústredie starostlivosti o mládež verzus politika vládnucej HSĽS v rokoch 1939 – 1945“.

² FALISOVÁ, Anna. Medzivojnové Slovensko z pohľadu zdravotného a sociálneho. In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). Slovensko v Československu (1918 – 1939). Bratislava 2004, s. 398.

o dvoch líniách sociálnej starostlivosti – verejnoprávnej (štátnej, zákonnej) a súkromnoprávnej (dobrovoľnej). Dôležité bolo, aby štátna a dobrovoľná starostlivosť spolupracovali, boli „v úzkém organickém spojení a působili tak, aby se navzájem doplňovaly a podporovaly ve sledování společného cíle...“³ V rámci týchto dvoch línií vznikali jednotlivé orgány, inštitúcie a spolky. Z hľadiska štátnych orgánov a úradov je nutné spomenúť Ministerstvo sociálnej starostlivosti (ďalej MSS), na čele ktorého ako prvý minister stál sociálny demokrat Lev Winter, a poradný orgán MSS *Sociální ústav republiky československej*. Predĺženou rukou tohto ministerstva na Slovensku bol *Referát sociálnej starostlivosti* pri Ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska, od roku 1921 nazývaný *Slovenské oddelenie Ministerstva sociálnej starostlivosti* (existovalo len do reorganizácie štátnej správy v roku 1928). Priamo deťmi a mládežou sa zaoberal *Inštruktorát sociálnej starostlivosti o mládež*, ktorý ale v roku 1933 zanikol.⁴ Primárnym objektom preloženého textu je však inštitúcia stojaca na pomedzí verejnoprávnej a súkromnoprávnej starostlivosti, a to *Zemské ústredie pečlivosti o mládež* (ďalej len ZÚPM). Z hľadiska právnej subjektivity bolo neštátnou, súkromnou inštitúciou. No na základe toho, že získavalo štátne subvencie, plnilo úlohy, ktoré nestíhala plniť štátna starostlivosť, a taktiež boli ústrediu niektoré úlohy zvlášť uložené zákonom (podľa vládneho nariadenia č. 29/1930 Zb. z. a n., ktorým sa vykonával zákon č. 256/1921 Zb. z. a n. o ochrane detí v cudzej starostlivosti a detí nemanželských),⁵ sa zaraďovalo medzi polooficiálne inštitúcie (viď Schéma 1).⁶

³ TUMA, Antonín. Poměr státu k dobrovolné sociální péči o mládež. Brno, 1923, s. 22.

⁴ Základné informácie o týchto inštitúciách poskytuje publikácia LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana. *Dieťa medzivojnového Slovenska. Verejná sociálna starostlivosť o deti a mládež na Slovensku a jej inštitucionálna základňa*. Praha, 2019, 246 s. Pozri tiež TIŠLIAR, Pavol – ŠPROCHA, Branislav. Inštitucionalizácia sociálnej starostlivosti o deti a mládež na Slovensku v 20. a 30. rokoch 20. storočia. In FIALOVÁ, Ivana – TVRDOŇOVÁ, Daniela (eds.). *Od špitála k nemocnici. Zdravotníctvo, sociálna starostlivosť a osвета v dejinách Slovenska*. Bratislava, 2013, s. s. 436 – 445. FALISOVÁ, Medzivojnové Slovensko z pohľadu zdravotného a sociálneho, s. 365 – 416. FALISOVÁ, Anna. Spoločnosť a jej premeny v medzivojnovom období. Sféra sociálnej starostlivosti. In FERENČUHOVÁ, Bohumila – ZEMKO, Milan et al. *Slovensko v 20. storočí* (3. zväzok). V medzivojnovom Československu: 1918 – 1939. Bratislava 2012, s. 114 – 126.

⁵ Podľa tohto vládneho nariadenia na deti v ústavoch dohliadal zemský (krajinský) úrad v spolupráci so ZÚPM – „Zemská péče o mládež pověřená dozorem na péči o děti v ústavech, vykonávají tento úkol pod dohledem zemských úřadů.“ So súhlasom Okresnej pečlivosti o mládež mohol byť na ne tento dozor delegovaný – čo však bolo reálne až po vytvorení aktívne fungujúcej siete „okresných starostlivostí“. Nariadenie ošetrovalo aj možnosť, ak by na Slovensku nebolo vytvorené Zemské ústredie pečlivosti o mládež – „V zemi Slovenské a Podkarpatoruské zřídí zemský úřad pro tento úkol, pokud tam nebude podobných zemských ústředí péče o mládež, pomocný sbor, do něhož jmenuje osoby zvláště k tomu způsobilé z řad sociálních pracovníků.“ Vládne nariadenie č. 29/1930, § 2 a § 5. Bližšie pozri: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, roč. 1930, s. 99 – 106. Pozri tiež LACLAVÍKOVÁ – ŠVECOVÁ, *Dieťa medzivojnového Slovenska*, s. 76 – 77.

⁶ RÁKOSNÍK, Jakub – TOMEŠ, Igor et al. *Sociální stát v Československu. Právně-institucionální vývoj v letech 1918 – 1992*. Praha, 2012, s. 367. Ako polooficiálna inštitúcia bolo ústredie zmieňované aj na stránkach časopisu *Péče o mládež*. Bližšie pozri: *Péče o mládež*, 1929, roč. VIII, č. 5, s. 112.

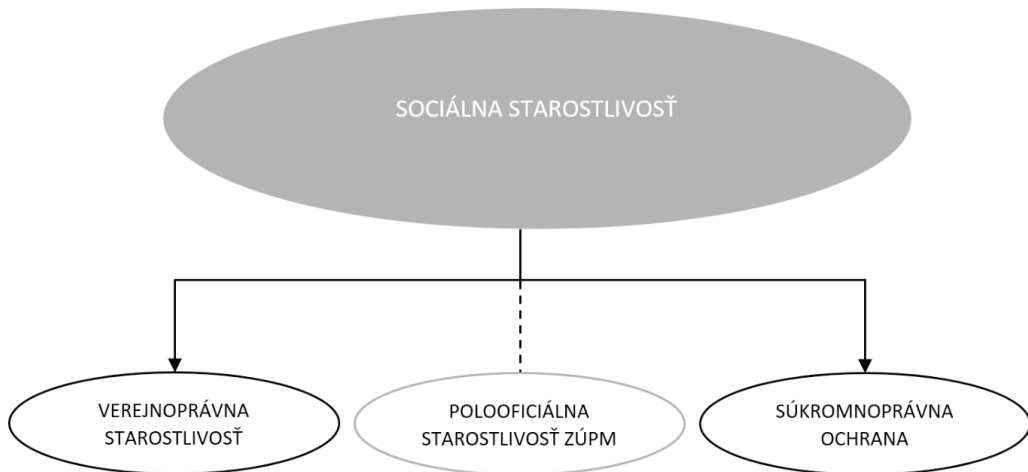

Schéma 1. Rozdelenie sociálnej starostlivosti a postavenie ZÚPM. (Zdroj: autor).

Pri hodnotení sociálnej starostlivosti o deti a mládež na Slovensku v rokoch 1918 – 1939 nemôže byť ZÚPM opomenuté. V priebehu 30. rokov 20. storočia sa totiž vyprofilovalo ako hlavný organizátor sociálnej starostlivosti o deti a mládež na Slovensku. ZÚPM nie je v rámci slovenského historického výskumu neznámou. Vo svojich prácach sa o ňom zmieňujú: Miriam Laclavíková a Adriana Švecová – *Inštitucionálny základ starostlivosti o deti a mládež na Slovensku v prelomovom období I. ČSR na príklade Okresných starostlivostí o mládež*,⁷ *Dieťa medzivojnového Slovenska*,⁸ Branislav Šprocha a Pavol Tišliar – *Inštitucionalizácia sociálnej starostlivosti o deti a mládež na Slovensku v 20. a 30. rokoch 20. storočia*⁹ či Ivana Šuhajdová – *Sociálno-výchovné otázky detí a mládeže*.¹⁰ Avšak pri komparácii jednak už publikovaných prác i pri ich ďalšom porovnaní so súdobou literatúrou sa ukazujú nezrovnalosti pri vzniku *Zemského ústredia pečlivosti o mládež* v Bratislave. Okrem toho, že lavíruje samotný rok vzniku, súdobá literatúra tiež naznačuje, že jeho vznik nebol hladký, ale predchádzali mu viaceré dohody – predovšetkým s *Československým Červeným krížom* (ďalej ČSČK). Práve ČSČK bol veľmi dôležitý a aktívny na poli starostlivosti o deti a mládež (nielen) v prvých rokoch existencie Československa.

Cieľom tejto štúdie je jednak zosumarizovať výsledky doterajšieho výskumu (zhody i rozdiely), no predovšetkým na pozadí zložitej sociálno-ekonomickej situácie a krízy rodinného života bližšie osvetliť, zanalyzovať vznik *Zemského ústredia starostlivosti o mládež* a jeho etablovanie ako ústredného organizátora

⁷ ŠVECOVÁ, Adriana – LACLAVÍKOVÁ, Miriam. Inštitucionálny základ starostlivosti o deti a mládež na Slovensku v prelomovom období I. ČSR na príklade Okresných starostlivostí o mládež. In LACLAVÍKOVÁ, Miriam – VYŠNÝ, Peter (eds.). *Právno-historické trendy a výhľady IV*. Trnava, 2019, s. 166 – 183.

⁸ LACLAVÍKOVÁ – ŠVECOVÁ, *Dieťa medzivojnového Slovenska*.

⁹ TIŠLIAR – ŠPROCHA, *Inštitucionalizácia sociálnej starostlivosti o deti a mládež na Slovensku*, s. 436 – 445.

¹⁰ ŠUHAJDOVÁ, Ivana. *Sociálno-výchovné otázky detí a mládeže*. In KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*. Trnava, 2016, s. 368 – 386.

tzv. polooficiálnej starostlivosti o deti a mládež na Slovensku v druhej polovici existencie ČSR. Štúdiá primárne nadväzuje na výskum vyššie zmienených A. Švecovej a M. Laclavíkovej, ktoré sa tejto téme dlhodobo a systematicky venujú. Okrem toho sú využité všetky doteraz publikované práce slovenských historikov viažuce sa k ústrediu, dobová literatúra z 20. až 40. rokov 20. storočia a najmä dobový časopis *Péče o mládež*,¹¹ ktorého výskum podrobnejšie odкрýva pozadie a podmienky vzniku ústredia.

Stručné počiatky spolkovej činnosti po vzniku ČSR

Do roku 1918 mali na území Slovenska svoje nezastupiteľné miesto maďarské spolky, a to aj čo sa týkalo starostlivosti o deti a mládež. Tieto však po prevrate zanikli. Existovali tiež spolky, ktoré vznikli krátko pred alebo na začiatku prvého svetového konfliktu, no vojna spôsobila, že sa dostali do krízy, svoju činnosť nemohli rozvíjať až ju prestali vykonávať úplne. Takýto osud postihol napríklad Patronážny spolok, Útulňu pani Králikovej v Bratislave alebo tiež Patronážny spolok v Trnave.¹² Aj kvôli absentujúcej rozvinutej spolkovej činnosti dobrovoľnej starostlivosti o mládež na Slovensku sa v prvých rokoch existencie samostatného československého štátu o to horšie hojili rany spôsobené vojnou. Nehovoriac o nižšej životnej úrovni a sociálnej biede širokých vrstiev spoločnosti v porovnaní s českými krajinami. Navyše starostlivosť o deti a mládež mala v Čechách, Morave a Sliezsku tradíciu, skúsenosti a oporu v samospráve už pred vznikom ČSR.¹³ Dobrovoľná sociálna starostlivosť v podobe spolkovej činnosti bola na Slovensku po vzniku ČSR takpovediac v plienkach.¹⁴ Emanuel K. Rosol ako inštruktor vyššie zmieneného *Inštruktorátu sociálnej starostlivosti o mládež* po tom, ako sa chopil úradu (2. august 1920¹⁵), uskutočnil niekoľko inšpekčných ciest po Slovensku, aby zistil, ktoré zariadenia (ústavy) a spolky sociálnej starostlivosti fungovali, akú činnosť vykonávali, taktiež do akej miery boli zmaďarizované. Rosol konštatoval: „*Prvé zájazdy do ústavov štátnych a súkromných boli nadmieru smutné, všetky ústavy boli maďarské a naplnené väčšinou slovenskými deťmi, tak zmaďarizovanými,*

¹¹ *Péče o mládež* bol mesačník pre verejnú a súkromnú sociálnu starostlivosť o mládež. Vychádzal v rokoch 1922 – 1949. Vydávala ho Česká zemská komise v Prahe a Brne.

¹² „Zvláštne to, že teraz nejestvuje v Bratislave alebo v blízkosti útulňa pre mladistvých, je nepriaznivá, lebo následkom toho súd je nútený k tomu, aby menších previnilcov, ktorí bydlisko, alebo zamestnanie nemajú, umiestnil vo väznice sedrie pod väzeňské stráženie. Pomocou je v tomto ohľadu sedrii Čsl. Červ. Kríž v Bratislave, ktorí v niekoľko prípadoch v útulne deti umiestnil mladistvých.“ Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA v BA), fond (ďalej f.) Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti 1920 – 1933 (ďalej f. IMSS), kartón (ďalej k.) 11, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 43, Zpustlá mládež, ozn. Č. Č. Kríži o zpráve soudu mlad. V Bratislavě, čís. 2122 z r. 1924.

¹³ KORMAN, Michal. Pečlivost' o mládež na Slovensku. In *Péče o mládež*, 1937, roč. XVI, č. 6, s. 168.

¹⁴ ROSOL, K. Emanuel. Sociální péče o mládež na Slovensku, její dnešní stav, vady a reforma. In *Péče o mládež*, 1922, roč. I, č. 8, s. 236.

¹⁵ Hneď po tom, čo sa Rosol chopil funkcie, navštívil vládneho referenta sociálnej starostlivosti v Bratislave Emanuela Lehockého. Od neho a jeho zástupcu sa snažil získať prvotné informácie o stave sociálnej starostlivosti o deti a mládež na Slovensku. Poznatky, ktoré získal, však boli veľmi skromné, nakoľko referát nemal dostatok „sil a odborníků“, a tak riešil len najnutnejšie prípady. SNA, f. IMSS, k. 1, inv. č. 1, Zpráva inštruktora sociální péče E. K. Rosola o vykonaných přípravách k organizaci péče o mládež na Slovensku, s. 1.

že na rozkaz protištátné smýšľajúceho personálu, odpieraly hovoriť slovensky, dokonca zúčastňovali sa demonštračných prejavov proti republike.“¹⁶ Oporu v starostlivosti o deti a mládež poskytovali aj cirkvi, ktoré popri spolковой činnosti zakladali útulky a sirotince.¹⁷ Pozitívnym krokom v tomto smere bol vznik prvej spoločnosti Červeného kríža Čechov a Slovákov – Československý Červený kríž¹⁸ (ďalej ČSČK) vo februári 1919. Predsedníčkou ČSČK bola Alice Masaryková. Pre územie Slovenska bol väčšmi dôležitejší vznik Slovenskej divízie ČSČK v júni 1919, ktorej riaditeľom bol Alois Cirps. Slovenská divízia ČSČK najneskôr od júla 1922 budovala sieť regionálnych pobočiek starostlivosti o mládež – „Na Slovensku a v Podkarpatké Rusi nebyly zatím zřízeny samostatné organisace zemské neb okresní péče o mládež. Z různých příčin bylo uznáno za účelnější, aby tam péči tu obstarával aspoň dočasně Českoslov. Červený kríž svými místními spolky.“¹⁹ Práve ČSČK sa tak stal významným realizátorom starostlivosti o deti a mládež na Slovensku v prvom desaťročí existencie Československa.²⁰ Okrem zabezpečovania sociálno-zdravotnej starostlivosti podnikal aj osvetovú, výchovno-vzdelávaciu činnosť, ktorá sa dotkla širokých vrstiev spoločnosti. Práve ČSČK „pripravil pôdu sociálnej pečlivosti vôbec a chytrým tempom rozvetvil svoje účinkovanie tak mnohostranne, že obsiahol všetky stránky sociálnej pečlivosti menovite tiež pečlivosti o mládež“.²¹

Do konca roku 1923 sa podarilo na Slovensku vytvoriť, po vzore českých krajín, 17 okresných odborov pre starostlivosť o mládež, v rámci ktorých boli aktívni

¹⁶ ROSOL, K. Emanuel. Sociálna pečlivosť o mládež na Slovensku v prvom päťročí republiky. In *Péče o mládež*, 1924, roč. III, č. 2, s. 42.

¹⁷ Ako príklad možno uviesť mesto Košice. Pri kontrole zariadení inštruktorom Rosolom v roku 1919 zaznamenal tri útulky – Útulok sv. Jozefa, Útulok sv. Antonína, Útulok sv. Zity či ústav Alummeum Regina Pacis pre študentov stredných škôl. SNA, f. IMSS, k. 1, inv. č. 1, Zpráva inštruktora sociální péče E. K. Rosola o vykonaných přípravách k organizaci péče o mládež na Slovensku, s. 3. V meste Modra zase fungoval evanjelický sirotinec. Bližšie pozri: KUŠNÍŘÁKOVÁ, Ingrid – MANNOVÁ, Elena et al. „Zabrániť bahnú morálneho rozkladu“. Starostlivosť o osirelé deti v Uhorsku/na Slovensku do roku 1945. Bratislava, 2020. Činnosť cirkví na poli sociálnej starostlivosti o deti a mládež si ešte vyžaduje podrobný a systematický výskum.

¹⁸ Spoločnosť Červeného kríža Čechov a Slovákov – Československý Červený kríž bol oficiálne založený 6. februára 1919 v rámci medzinárodnej organizácie Červeného kríža v Ženeve a Ligy Červených krížov v Paríži. Organizovaná bola aj Slovenská divízia Červeného kríža. Spočiatku sídlila v Bratislave, no zakrátko bola presídlená do Trenčína. V rokoch 1924 – 1938 bol sídlom Divízie ČSČK pre Slovensko Turčiansky sv. Martin (dnes len Martin). V roku 1939 sa ČSČK rozpadol a na Slovensku vznikol Slovenský Červený kríž. Péče o chudé a péče o mládež ochrany potrebnou v Republice Československé v roce 1931. Díl II. (Veřejná ústavní a všeobecná dobrovolná péče o chudé a mládež ochrany potrebnou v Republice Československé v roce 1931). Praha, 1937, s. 71 – 72. Bližšie pozri článok MINTALOVÁ, Zora. Červený kríž na Slovensku – významná súčasť Medzinárodného hnutia Červeného kríža a Červeného polmesiaca v medzivojnovom období. Dostupné na internete: <<http://www.akademickyrepozitar.sk/sk/repozitar/Historia-cerveneho-kriza.pdf>>.

¹⁹ TŮMA, Poměr státu k dobrovolné sociální péče o mládež, s. 21.

²⁰ „Červený kríž po vzoru zemskej komise pre mládež v Čechách a na Morave tvorí v okresoch okresné odbory pre pečlivosť o mládež, ku ktorým pripojujú sa i odbory Živeny.“ ROSOL, Sociálna pečlivosť o mládež na Slovensku v prvom päťročí republiky, s. 43. Na tému ČSČK bližšie pozri LACLAVÍKOVÁ – ŠVECOVÁ, Dieťa medzivojnového Slovenska, s. 115 – 121.

²¹ List predsedu Dr. A. Cirpisa o činnosti slovenskej divízie ČSČK. Citované podľa LACLAVÍKOVÁ – ŠVECOVÁ, Dieťa medzivojnového Slovenska, s. 116 – 117.

pracovníci práve Československého Červeného kríža a ženského spolku Živena.²² Cieľom bolo ich rozšírenie do všetkých kútov Slovenska a zosústavenie. Z nápomocných spolkov realizujúcich sa na poli sociálnej starostlivosti je nutné okrem Živeny²³ spomenúť „prvý špeciálny slovenský spolok“ dámsky spolok Bratislava,²⁴ ktorý pomáhal v slovenských školách prostredníctvom stravy (vianočné nádielky) a ošacovacími akciami.²⁵ Aktívnymi boli aj zahraničné organizácie YMCA a YWCA.²⁶ Dňa 10. januára 1922 sa v Bratislave konala ustanovujúca schôdza spolku Záchrana,²⁷ ktorý svoju pozornosť venoval jednak mravne vadným dievčatám (ženám), ale aj slobodným matkám, dievčatám a ženám bez zamestnania a domova.²⁸ Vznikol tiež Spolok pre stavbu nemocníc na Slovensku, do agendy ktorého patrila starostlivosť o telesne hendikepovaných (vtedy nazývaní *mrzáčikovia*) či Spolok starostlivosti o hluchonemých.²⁹ V priebehu medzivojnového obdobia tak postupne narastal počet spolkov na Slovensku.³⁰ Od roku 1927 boli združené v Zemskom sväze sociálnych a sociálno-zdravotných spolkov pre Slovensko v Bratislave, ktorého predsedom bol bratislavský župan Matej Metod Bella.³¹ Zväz predstavoval autonómne stredisko združujúce všetku organizovanú dobrovoľnú sociálnu a zdravotnú starostlivosť na Slovensku. Jeho úlohou bolo podnecovanie, podporovanie, organizovanie a šírenie sociálnej a sociálno-zdravotnej starostlivosti. V roku 1936 združoval 32 organizácií.³² Po reorganizácii verejnej správy zákonom

²² SNA, f. IMSS, k. 11, inv. č. 40, Výročná zpráva inštruktorátu za rok 1923. ROSOL, Sociálna pečlivosť o mládež na Slovensku v prvom päťročí republiky, s. 43.

²³ Živena bol prvý celonárodný spolok slovenských žien, ktorý bol založený 4. augusta 1869 v Turčianskom sv. Martine. Funguje dodnes ako mimovládna organizácia a jej predsedníčkou je PhDr. Alena Bučková. Bližšie pozri článok od Ivany Škulecovej Živena, spolok slovenských žien. Dostupné na internete: <<https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Chovanec1/subor/35.pdf>>.

²⁴ So vznikom ČSR vznikol aj dámsky spolok Bratislava – „prvý odborný spolok Slovenský“. Staral sa najmä o vianočné nádielky a zabezpečoval oblečenie pre chudobnú školopovinnú mládež. Péče o chudé a péče o mládež ochrany potrebnou, s. 26. ROSOL, Sociálna pečlivosť o mládež na Slovensku v prvom päťročí republiky, s. 42.

²⁵ ROSOL, Sociálna pečlivosť o mládež na Slovensku v prvom päťročí republiky, s. 42.

²⁶ YMCA (Young Men's Christian Association) bolo Kresťanské združenie mladých mužov a YWKA (Young Women's Christian Association) bolo Kresťanské združenie mladých žien. Išlo o organizácie podporujúce telesnú výchovu a šport. K tejto téme pozri TLUSTÝ, Tomáš. Budovanie národných organizácií YMCA v Československu a Polsku. Rozvoj telesnej kultúry v letech 1918 – 1939. Praha, 2018, 342 s.

²⁷ SNA, f. IMSS, k. 9, inv. č. 29, Založení spolku „Záchrana“ v Bratislavě. Spolok Záchrana prostredníctvom svojho útulku v Bratislave taktiež vykonával veľmi prospešnú činnosť. Od 1. januára 1929 do konca septembra 1929 poskytol 3529 nocľahov, 2833 raňajok, 3001 obedov a 2799 večier. V sledovanom období prešlo útulkom 570 sociálnych prípadov. Záchrana, spolok pre ochranu žien a dievčat na Slovensku. In Péče o mládež, 1929, roč. VIII, č. 9, s. 230.

²⁸ ROSOL, Sociálna péče o mládež na Slovensku, její dnešní stav, vady a reforma, s. 236. Pozri tiež Záchrana, spolok pre ochranu žien a dievčat na Slovensku. Péče o mládež, 1929, roč. VIII, č. 9, s. 230.

²⁹ ROSOL, Sociálna pečlivosť o mládež na Slovensku v prvom päťročí republiky, s. 43.

³⁰ Zmapovanie všetkých spolkov fungujúcich na území Slovenska v medzivojnovom Československu si zaslúži samostatný systematický výskum.

³¹ MIHÁL, A. Zemský Sváz sociálních a sociálno-zdravotných spolkov pre Slovensko v Bratislave. In Péče o mládež, 1928, roč. VII, č. 6, s. 154.

³² Zoznam členov zväzu: Slovenská divízia Čsl. Červeného kríža v Turčianskom Sv. Martine, Mašarykova liga proti tbc, Ústredná karita na Slovensku v Bratislave, Zemské ústredie pečlivosti

č. 125/1927 zväz väčšmi upozorňoval, že štát nemôže vykonávať všetku starostlivosť o deti a mládež a mal plniť len kontrolnú a normotvornú, resp. zákonodarnú funkciu. Nápomocnými mu mali byť organizácie dobrovoľnej starostlivosti.³³

Medzi prvotné inštitúcie, ktoré sa organizovane venovali starostlivosti o mládež na Slovensku po vzniku ČSR, patrili aj *Československý dorastový sbor pre Slovensko* (označovaný aj ako *Československý dorastový sbor, zemská odbočka pre Slovensko*) sídliači v Bratislave. Jeho stanovy boli valným zhromaždením schválené v decembri 1922.³⁴ Podľa ich prepracovaného znenia z roku 1928 bolo úlohou *Československého dorastového sboru pre Slovensko* podnecovať, podporovať, rozširovať a organizovať všetky snaženia o „zdravý vývoj mládeže škole odrastlej, menovite o dorast pracujúci“.³⁵ Dbal o zdravý vývoj po mravnej, rozumovej, telesnej i hospodárskej stránke. Starostlivosť smeroval na obe pohlavia bez rozdielu národnosti či konfesie. Zbor poskytoval rady rodičom (prípadne pestúnom), ktorí chceli dať dieťa do vyučenia, následne dohliadal aj na pomer medzi učňami a zamestnávateľmi.³⁶ Záujem zboru bol však sústredený na dorast, mladšie deti boli mimo tejto starostlivosti.

Okresné pečlivosti o mládež na Slovensku

Ešte skôr ako vôbec vzniklo ZÚPM sa v rámci okresov, teda na regionálnej úrovni, formovali *Okresné pečlivosti o mládež* (ďalej len OPM). Ich vznik na území Slo-

o mládež na Slovensku v Bratislave, Zemská prázdninová pečlivosť na Slovensku v Bratislave, Krajinská prázdninová pečlivosť v Bratislave, Zemský spolok pre pečlivosť o zmrazených na Slovensku v Bratislave, Zemský spolok pre pečlivosť o nevidomých na Slovensku so sídlom v Báhoňi, Zemský spolok pre pečlivosť o hluchonemých na Slovensku v Bratislave, Zemský spolok pre pečlivosť o slabomyseľných na Slovensku v Trenčíne, Spolok nedoslýchavých a ohluchlých na Slovensku v Bratislave, Živena, Záchrana, Y. M. C. A., Y. W. C. A., Československý dorastový sbor pre Slovensko v Bratislave, Sväz skautov na Slovensku v Bratislave, Spolok pre vydržiavanie spoločného internátu stredných škôl na Slovensku v Bratislave, Študentov podporujúci spolok v Uhorskej Skalici, Študentov podporujúci spolok v Levoči, Čsl. spoločnosť proti pohlavným chorobám na Slovensku v Bratislave, Abstinentný sväz – krajinské ústredie na Slovensku v Bratislave, Zemský sbor pre pečlivosť o zdravie venkova v Bratislave, Eubiotická spoločnosť zdravotnícka na Slovensku v Bratislave, Kuratotium pre postavenie a vydržiavanie Slobodárne a Nocľahárne v Bratislave, Spolok pre zaopatrenie prepustených trestancov na Slovensku v Bratislave, Jerucham Jossum – podporný spolok židovských sirôt v Bratislave, Spolok Rodina v Bratislave, Spolok Philantropia v Bratislave, Spolok Humanitas v Bratislave, Dobročinná ústredňa (népjléti központ) v Košiciach. KULHÁNEK, František. Prehľad sociálnych, sociálne-zdravotných spolkov a zariadení na Slovensku. Bratislava, 1936, s. IX-X, 1 – 3.

³³ K rezolúcii bližšie pozri: Rezolúcia. In *Péče o mládež*, 1928, roč. VII, č. 10, s. 280 – 281.

³⁴ Ministerstvo sociálnej starostlivosti kritizovalo inštruktora, že návrh stanov nebol pred prijatím zaslaný k nahliadnutiu ministerstvu. MSS totiž malo k stanovám pripomienky a neskôr žiadalo ich zapracovanie. SNA, f. IMSS, k. 10, inv. č. 37, Ministerstvo sociálnej péče, čís. j. 2073/I/A/3/1923.

³⁵ SNA, f. Ministerstvo vnútra (ďalej MV), k. 1501, inv. č. 295, Stanovy čs. dorastového sboru pre Slovensko, s. 1.

³⁶ Československý dorastový sbor pre Slovensko získaval prostriedky z členských príspevkov, príspevkov verejných korporácií, darov, úradne povolených zbierok, subvencií a nadácií či z výťažkov spolkových podnikov (napr. z prednášok, výstav či z vydávania časopisov). Členovia mohli byť zakladajúci, čestní, činní a prispievajúci. Zbor disponoval orgánmi v podobe valného zhromaždenia, správneho výboru, predsedníctva a pracovných odborov. SNA, f. MV, k. 1501, inv. č. 295, Stanovy čs. dorastového sboru pre Slovensko, s. 1 – 13.

venska datujeme na začiatok 20. rokov 20. storočia,³⁷ pričom vznikali po vzore českých OPM.³⁸ Išlo však len o „latentný vznik“, ktorý bol vymedzený prijatím vzorových stanov v roku 1921 ako normatívnej smernice pre ich činnosť.³⁹ V praxi začali vznikať až v roku 1926. Ako uviedla publikácia *Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v Republice Československé v roce 1931*⁴⁰ a články mesačníka *Péče o mládež* – OPM sa začali organizovať od roku 1926 z podnetu Ministerstva spravodlivosti (ďalej len MS) a na základe odporúčaní súdov.⁴¹ Priamo k roku 1926 sa viaže vznik *Okresnej pečlivosti o mládež* v Trnave 20. februára 1926 či v Starej Ľubovni, kde bola založená 25. septembra 1926. Pobočky OPM sa evolučnou cestou rozrastali po celom území Slovenska. Koncom 20. rokov tiež vznikli v ďalších mestách ako napríklad v Šamoríne (29. december 1927), v Pezinku (21. apríl 1928), v Senici (26. máj 1928) či v Myjave (18. december 1928).⁴² Vznik OPM oceňoval aj vyššie zmienený *Zemský sváz sociálních a sociálně-zdravotných spolkov pre Slovensko*, ktorému tak narastala členská základňa.⁴³ Pri niektorých OPM boli aj hneď vytvorené pracovné komisie, ktoré začali bezplatne úradovať. Začiatky okresných pobočiek však boli veľmi ťažké. Ako zhodnotili A. Švecová a M. Laclavíková, OPM nepredstavovali na Slovensku známy (poznávaný) typ starostlivosti o mládež, ale išlo o novum organizované na okresnej úrovni.⁴⁴ OPM skutočne mohli byť vnímané ako nový a nepoznaný element, pričom táto skutočnosť mohla komplikovať jednak ich etablovanie na poli sociálnej starostlivosti, ale mohla komplikovať aj ich prijatie zo strany slovenskej spoločnosti. Problematickosť prijatia a etablovania OPM však nestála len na „nepoznanosti“ takýchto regionálnych inštitúcií. Napríklad OPM mesta Prešov súperila s nasledovným problémom: „*Zápasili sme s všetskými těžkostiami začiatku bez miestnosti, skoro 1 a pól*

³⁷ LACLAVÍKOVÁ – ŠVECOVÁ, *Dieťa medzivojnového Slovenska*, s. 125. Pozri tiež ŠVECOVÁ – LACLAVÍKOVÁ, *Inštitucionálny základ starostlivosti o deti a mládež na Slovensku*, s. 175.

³⁸ Pre porovnanie v českých krajinách začali OPM vznikať na dobrovoľnej báze už v roku 1904 (vtedy ešte nazývané ako Okresní komise pro péči o mládež). V roku 1908 sa stala ich zastrešujúcim orgánom Česká zemská komise pro péči o mládež – od roku 1933 Zemské ústředí pečlivosti o mládež. Dňa 23. marca 1921 prijalo MSS vzorové stanovy. Slúžili ako smernice pre ďalšiu systémovú činnosť týchto „polooficiálnych“ starostlivostí o mládež – odvtedy sa nazývali Okresní péče o mládež. Bola tak odštartovaná reorganizácia regionálnych zariadení v rámci Československa. V roku 1932 fungovalo na území Čiech až 220 OPM. RÁKOSNÍK, Jakub – ŠUSTROVÁ, Radka. *Rodina v zájmu státu. Populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918 – 1989*. Praha, 2016, s. 78. MOSNÝ, Peter et al. *Právnohistorická realita sociálnej doktríny 20. storočia*. Druhé vydanie. Krakov, 2014, s. 209.

³⁹ LACLAVÍKOVÁ – ŠVECOVÁ, *Dieťa medzivojnového Slovenska*, s. 126.

⁴⁰ *Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou*, s. 48.

⁴¹ „Už počiatkom roku 1926 z podnetu ministerstva spravodlivosti započaly sa organizovať v niektorých mestách Slovenska združenia okresných pečlivostí o mládež a síce na doporučenie vrchných súdov. Boly to združenia, ktoré pracovaly a na mnohých miestach aj dnes pracujú pri krajiských a okresných súdoch, alebo poručenských úradoch.“ Z počiatkov organizácie Okresných pečlivostí o mládež a ich terajšie práce na Slovensku. In *Péče o mládež*, 1931, roč. X, č. 4, s. 109.

⁴² Z výročných zpráv Okresních péčí na Slovensku. In *Péče o mládež*, 1929, roč. VIII, č. 3, s. 69 – 70. Z okres. péčí na Slovensku. In *Péče o mládež*, 1929, roč. VIII, č. 4, s. 88 – 89.

⁴³ MIHÁL, *Zemský Sváz sociálních a sociálně-zdravotných spolkov pre Slovensko* v Bratislave, s. 154.

⁴⁴ ŠVECOVÁ – LACLAVÍKOVÁ, *Inštitucionálny základ starostlivosti o deti a mládež na Slovensku*, s. 175.

roku neporozumenia... hľadalo sa na nás ako na zbytočné volačo popri organizácii Červeného kríža.“⁴⁵ Zakladané OPM tak mohli byť kritizované aj ako nepodstatné popri už existujúcich spolkoch ČSČK, ktorým v podstate konkurovali. Ťažké začiatky zaznamenávame aj v Starej Ľubovni: „Činnosť spolku je dosiaľ nepatrná, lebo naprosť nedostatok hmotný hatia vyvinúť väčšiu činnosť. Obvod okresu je velice chudobný, niet takmer záujmu pre tento sociálny spolok. Obetavá činnosť niekoľko členov je hatená úplným neporozumením obecnstva...“⁴⁶ Popri neporozumení voči sociálnej činnosti tiež nemožno zabúdať na počiatočnú absenciu hmotného – finančného zabezpečenia OPM. Oba tieto problémy so sebou úzko súviseli. Teda pokiaľ nebol v rámci spoločnosti záujem o aktivizovanie sa v starostlivosti o deti a mládež, neboli ani činovníci OSM, a tým pádom neboli ani príspevky členov či ďalších filantropov.⁴⁷

Administratívnym ústredím každej OPM bola úradovňa.⁴⁸ Z hľadiska organizačnej štruktúry disponovali týmito orgánmi: valné zhromaždenie,⁴⁹ správny výbor,⁵⁰ predsedníctvo (predseda, podpredseda, dvaja členovia správneho výboru, pokladník)⁵¹ a dôverníci. Práve dôverníci menovaní správnym výborom boli najvýznamnejšími terénymi spolupracovníkmi OPM. Zvyčajne plnili funkciu

⁴⁵ Z počiatkov organizácie Okresných pečlivostí o mládež a ich terajšie práce na Slovensku, s. 109.

⁴⁶ Z výročných správ Okresných pečí na Slovensku, s. 70.

⁴⁷ Na základe stanov prijatých v roku 1930 získavali jednotlivé OPM finančné prostriedky z členských príspevkov, z výťažkov spolkových podnikov ako zbierky či prednášky, z darov rôznych korporácií a súkromných osôb, ale tiež zo strany obcí, okresov, štátu a verejných činiteľov. Finančnú podporu mohli OPM získať napr. od MSS, a to cestou podania žiadosti o subvenciu na svoju činnosť. K vypracovaniu žiadosti museli jednotlivé OPM pristupovať zodpovedne, svoju činnosť dokazovali vyplňaním dotazníkov. Na výške ministerskej subvencie sa tak mohla podpísať správa o činnosti OPM za predošlý rok, podoba rozpočtu na rok nastávajúci, ale aj štatistické dáta získané dotazníkmi. „Dovoľujeme si Vás upozorniť, že vypracovaniu žiadosti bude treba venovať zvýšenú pozornosť a odporúčame, aby ste už teraz prikrčili k zhotoveniu podrobnej zprávy o činnosti a účetnej uzávierky za rok 1931 a rozpočtu pre rok 1932 (...) bude Vám zaslaný i dotazník ministerstva sociálnej pečlivosti, ktorého vyplneniu venuje potom zvláštnu pečlivosť, lebo dľa dát uvedených v tomto ako aj zprávy o činnosti bude hodnotená činnosť Vašej OPM, čo bude mať vliv na výšku subvencie.“ Štátny archív v Trnave (ďalej ŠA Trnava), f. Okresná starostlivosť o mládež v Hlohovci (ďalej OSM Hlohovec), k. 3, inv. č. 59, Obežníky za rok 1932, obežník č. 2. ŠA Trnava, f. OSM Hlohovec, k. 1, inv. č. 1, Stanovy Okresnej pečlivosti o mládež, s. 3–4.

⁴⁸ Podrobnejšie o úradovni ŠA Trnava, f. OSM Hlohovec, k. 1, inv. č. 1, Stanovy Okresnej pečlivosti o mládež, §18.

⁴⁹ Valné zhromaždenie schvaľovalo rozpočet, volilo 12 členov správneho výboru na tri roky, tiež volilo revízorov účtov a pokladne a čestných členov, schvaľovalo uznesenie správneho výboru o zmenách stanov a stanovovalo výšku členských príspevkov. ŠA Trnava, f. OSM Hlohovec, k. 1, inv. č. 1, Stanovy Okresnej pečlivosti o mládež, §7.

⁵⁰ Správny výbor sa skladal z volených, delegovaných a kooptovaných členov. Volených bolo 12 členov, pričom ich volilo valné zhromaždenie. Potenciálnych delegovaných členov vysielali úrady a korporácie v okrese, ktorých činnosť akokoľvek súvisela so starostlivosťou o mládež. V tomto smere boli do aktivity vyzývané okresné politické správy, okresné výbory, okresné nemocenské pokladnice, poručenské (sirotské) úrady I. stolice, obecné zastupiteľstvá, zbory lekárov, notárov, učiteľstva, cirkvi, ČSČK, Masarykova liga proti tuberkulóze a Živena. ŠA Trnava, f. OSM Hlohovec, k. 1, inv. č. 1, Stanovy Okresnej pečlivosti o mládež, §8.

⁵¹ Predsedníctvo bolo volené na tri roky správnym výborom. Stretávalo sa minimálne raz do mesiaca a v prípade potreby, pričom schôdze zvolával predseda. Podrobnejšie ŠA Trnava, f. OSM Hlohovec, k. 1, inv. č. 1, Stanovy Okresnej pečlivosti o mládež, §10 a §11.

pôvodného obecného verejného poručníka (označovaný aj ako obecný sirotný). Vyhľadávali deti potrebujúce sociálnu pomoc a starali sa o ich sociálnu ochranu. V teréne tiež pracovali sociálne pracovníčky (sociálne sestry) zabezpečujúce priamu sociálnu a výchovnú starostlivosť. Boli zamestnankyne ZÚPM, no ich praktická činnosť podliehala priamo určenému odboru či OPM.⁵² Vo všeobecnosti sa jednotlivé OPM skladali z predstaviteľov verejnoprávných sociálnych orgánov, zástupcov miestnej samosprávy, ale aj spolkov a verejnosti.⁵³

Ešte v roku 1928 opísal *Zemský zväz sociálnych a sociálne-zdravotných spolkov pre Slovensko* stav *Okresných pečlivostí o mládež* na Slovensku ako štádium zriaďovania. Činnosť mnohých týchto okresných pobočiek bola v prvých rokoch skutočne len formálna, nedostatočná a skôr náhodná. Vytváranie siete OPM bol proces pomalý a postupný, rovnako tak do určitej miery obmedzený medzivojnovými hospodárskymi krízami. Slovensko tak čakalo na poli tohto druhu sociálnej starostlivosti veľmi veľa práce.⁵⁴ V prvej polovici roka 1931 fungovalo na Slovensku 38 *Okresných pečlivostí o mládež*.⁵⁵ Ich počet naďalej narastal, pričom bol záujem, aby bola sieť OPM dobudovaná už na konci roka 1931: „Veľký záujem a podpora krajinského úradu ako aj terajšie organizačné a prípravné práce opravňujú k tordeňiu, že do konca roka 1931 bude sdruženie okresnej pečlivosti o mládež v každom okrese Slovenska.“⁵⁶ Na základe správy o činnosti ZÚPM a OPM na Slovensku z októbra 1933 sa situácia ustálila až v priebehu nasledujúcich dvoch rokov – „Toho času je už vo všetkých okresoch na Slovensku zrejmé, že OPM získaly čo najširšiu verejnosť pre svoju činnosť a že túto konajú dľa daných pomerov a možností dobre.“⁵⁷

Z hľadiska právnej subjektivity patrili OPM medzi súkromné spolky, no tým, že štát na ne delegoval rôzne úlohy, koordinoval ich činnosť a poskytoval im subvencie, vnímame ich ako polooficiálne inštitúcie.⁵⁸ Poslanie jednotlivých OPM na Slovensku bolo definované vzorovými stanovami z roku 1930. Na ich základe predstavovali organizačné strediská a vykonávateľov dobrovoľnej sociálnej starostlivosti o deti a mládež, ktoré potrebovali ochranu či pomoc.⁵⁹ Kým

⁵² ŠA Trnava, f. OSM Hlohovec, k. 1, inv. č. 1, Stanovy Okresnej pečlivosti o mládež, s. 4–5 a 12. Blížšie pozri LACLAVÍKOVÁ – ŠVECOVÁ, Dieťa medzivojnového Slovenska, s. 133–138.

⁵³ MOSNÝ, Právnohistorická realita sociálnej doktríny 20. storočia, s. 209.

⁵⁴ MIHÁL, Zemský Sväz sociálnych a sociálno-zdravotných spolkov pre Slovensko v Bratislave, s. 154–155.

⁵⁵ Zoznam OPM na Slovensku v marci 1931: Bratislava, Banská Štiavnica, Bardejov, Čadca, Galanta, Gelnica, Hlohovec, Košice, Komárno, Lučenec, Malacky, Medzilaborce, Michalovce, Myjava, Nové Zámky, Parkán (dnes Štúrovo), Prešov, Pezinok, Rimavská Sobota, Revúca, Rožňava, Sabinov, Sobrance, Spišské Podhradie, Stará Ďala (dnes Hurbanovo), Stará Ľubovňa, Senica, Šahy, Šaľa, Šamorín, Trnava, Trenčín, Uhorská Skalica (dnes Skalica), Veľká Bytča (dnes Bytča), Vrany, Vyšný Svidník (dnes Svidník), Vráble, Žilina. Z počiatkov organizácie Okresných pečlivostí o mládež a ich terajšie práce na Slovensku, s. 109.

⁵⁶ Z počiatkov organizácie Okresných pečlivostí o mládež a ich terajšie práce na Slovensku, s. 109.
⁵⁷ Stručná zpráva o činnosti Zemského ústredia a Okresných pečlivostí o mládež na Slovensku za tretí štvrtrok 1933. In *Péče o mládež*, 1933, roč. XII, č. 10, s. 317.

⁵⁸ Porovnaj RÁKOSNÍK – TOMEŠ, Sociální stát v Československu, s. 367. ŠVECOVÁ – LACLAVÍKOVÁ, Inštitucionálny základ starostlivosti o deti a mládež na Slovensku, s. 176.

⁵⁹ Blížšie pozri ŠA Trnava, f. OSM Hlohovec, k. 1, inv. č. 1, Stanovy Okresnej pečlivosti o mládež, s. 1–2. Pozri tiež KULHÁNEK, Prehľad sociálnych, sociálne-zdravotných spolkov a zariadení na Slovensku, s. 21–23. Úlohy a ciele Okresných pečlivostí o mládež už boli niekoľkokrát pub-

oficiálne nevzniklo ZÚPM bol na poli sociálnej a sociálno-zdravotnej starostlivosti za ústredie považovaný *Zemský Sväz sociálnych a sociálno-zdravotných spolkov pre Slovensko* v Bratislave, ktorý združoval aj jednotlivé *Okresné pečlivosti o mládež*.⁶⁰

Zemské ústredie pečlivosti o mládež v Bratislave

OPM však potrebovali svoj vlastný ústredný orgán, aby tak mohla byť ich činnosť vykonávaná účelne a jednotne.⁶¹ Preto sa už koncom 20. rokov čoraz viac diskutovalo o vzniku *Zemského ústredia pečlivosti o mládež*. Ako bolo zmienené v úvode, autori venujúci sa tejto problematike sa nezhodujú v roku vzniku bratislavského ústredia.

Publikácia *Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v republice československé v roce 1931* (2. Diel) interpretuje situáciu po prvej svetovej vojne nasledovne: „Na Slovensku zahájila činnosť v oboru péče o dítě a mládež v prvých dobách po převratu divise Čs. Červeného kříže rozvětvenou stravovací akcí. Vzniká první odborný spolek Slovenský a to dámský spolek Bratislava, pečující o vánoční nadílky a očacení chudé školní mládeže. Z těžkých počátků probíla se sociální péče o mládež teprve v r. 1921. Čs. Č. kříž rozšířil svoji činnost, ženský spolek Živena obohatil svůj program o péči o mládež. Vznikl Spolek pro stavbu nemocnic a ústavů pro mrzáčky, Spolek péče o hluchoněmé, zemská odbočka čsl. Dorostového sboru pro Slovensko, spolek Záchrana pro mravně vadné ženy a dívky a celá řada místních spolků pro péči o mládež. R. 1923 zřídil pak Čs. Č. kříž po vzoru zemských komisí pro mládež okresní odbory pro péči o mládež, k nimž se přidružily i odbory Živeny. Tím dán organizační základ pro zavedení Zemských a Okresních péčí o mládež obdobně jako v zemích Českých také v zemích Karpatských. R. 1924 zřízeno Zemské ústredie pečlivosti o mládež v Bratislavě a později také Zemská péče o mládež Podkarpatské Rusi v Mukačevě. V okresech pak vznikají postupně Okresní organizace.“⁶² Citovaný text navádza k presvedčeniu, že vývoj ZÚPM a jeho okresných pobočiek bol opačný a síce, že najskôr vzniklo bratislavské ústredie a až následne boli v rámci jednotlivých okresov zakladané OPM.

likované, napr. v: LACLAVÍKOVÁ – ŠVECOVÁ, *Dieťa medzivojnového Slovenska*, s. 129 – 130. ŠVECOVÁ – LACLAVÍKOVÁ, *Inštitucionálny základ starostlivosti o deti a mládež na Slovensku*, s. 179 – 181. ŠUHAJDOVA, *Sociálno-výchovné otázky detí a mládeže*, s. 373 – 374.

⁶⁰ S cieľom dosiahnuť účelnú spoluprácu (napr. aby viacero inštitúcií nevykonávalo jednu rovnakú činnosť) uzavreli organizácie združené v Zemskom sväze sociálnych a sociálno-zdravotných spolkov pre Slovensko v roku 1929 dohodu „o úprave dobrovolnej sociálnej a soc. zdrav. pečlivosti na Slovensku“. Súčasťou dohody boli: Zemský sväz sociálnych a sociálno-zdravotných spolkov pre Slovensko, Okresné pečlivosti o mládež, ČSČK, Masarykova liga proti tuberkulóze, Živena, Záchrana, Dorastový sbor, Zemská prázdninová pečivosť, Ústredná poradňa povolání, YMCA, YWCA, Abstinentský sväz, Zemský spolek pečlivosti o nevidomých. Dôležitou bola predovšetkým zásada o cieľavedomej a účelnej spolupráci inštitúcií medzi sebou. Dohoda stanovila Okresným starostlivostiam o mládež starať sa o opustené deti, siroty, polosiroty a dopĺňať tak činnosť verejnoprávnych inštitúcií. Takisto mali zabezpečovať právnu ochranu, dozor a umiestňovanie detí do rodín či ústavov, organizovať ošacováciu akcií a tiež mali spolupracovať s ČSČK pri stravovacích akciách. Do kompetencií OPM bol zaradený výchovný dozor a právna pomoc pre súdne stíhanú mládež. O ZÚPM sa dohoda nezmieňovala. Dohoda organizácií sdružených v Zemskom Sväze sociálnych a soc. zdravotných spolkov pre Slovensko o úprave dobrovolnej sociálnej a soc. zdrav. pečlivosti na Slovensku. In *Péče o mládež*, 1929, roč. VIII, č. 6, s. 147 – 148.

⁶¹ Ústredie pečlivosti o mládež na Slovensku. In *Péče o mládež*, 1930, roč. IX, č. 6, s. 162.

⁶² *Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou*, s. 26.

Anton Hájovský, neskorší tajomník ústredia v období slovenského štátu, vo svojej knihe z roku 1943 vychádzal práve z textov medzivojnového obdobia. Pri vývoji sociálnej starostlivosti o deti a mládež spomínal identický priebeh ako vyššie zmienená publikácia. Počiatky sociálnej (sociálno-zdravotnej) starostlivosti na Slovensku kládol do obdobia prvých rokov existencie ČSR. Aktivitu vyvíjanú pred tzv. Veľkou vojnou boli podľa neho veľmi skromné a slúžili „viac alebo menej cieľom politickým, odnárodňovacím“.⁶³ Hájovský rovnako uviedol stravovacie akcie ČSČK, ženský spolok *Bratislava*, ktorý pomáhal školop povinnej mládeži vianočnou nádielkou. Od roku 1921 mal byť aktívnejší spolok *Živena*, ktorý rozšíril svoju činnosť aj o starostlivosť o mládež. Hájovský prevzal rok zriaďovania odborov starostlivosti o mládež v okresoch zo strany ČSČK i rok vzniku ZÚPM: „V roku 1924 bolo zriadené Zemské ústredie pečlivosti o mládež a postupne sa budovali Okresné starostlivosti o mládež.“ Zakladanie regionálnych pobočiek odôvodnil: „Zriaďovaním OSM bola budovaná potrebná organizácia menších pracovných obvodov (v okresoch a obciach). Okresným starostlivosťami o mládež bola sverená časť tejto starostlivosti, ktorú by za iných okolností mal vykonať štát a týmto sa stali polooficiálnymi inštitúciami starostlivosti o mládež, lebo podľa stanov majú byť pomocným a poradným orgánom tých činiteľov verejnej správy, ktorým povinnosť starostlivosti o mládež predpisuje zákon.“⁶⁴ K zdokonaleniu tejto starostlivosti zo strany OPM podľa Hájovského došlo až v roku 1930 vládnym nariadením č. 29/1930 Zb. z. a n., ktorým sa vykonával zákon č. 256/1921 Zb. z. a n. o ochrane detí v cudzej starostlivosti a detí nemanželských z roku 1921. Týmto nariadením získali OSM, okrem povinností, právnu a organizačnú podporu.⁶⁵ K roku 1924 ako roku vzniku ústredia sa priklonila i súčasná slovenská pedagogička Ivana Šuhajdová.⁶⁶

Branislav Šprocha a Pavol Tišliar venujúci sa demografickému vývoju na Slovensku prišli výskumom k záveru, že ZÚPM vzniklo v roku 1928: „Po reforme správy v roku 1928, kedy sa na Slovensku zrušilo župné zriadenie, vzniklo Krajinské (Zemské) ústredie starostlivosti o mládež v Bratislave, ktoré zastrešovalo okresné starostlivosti na Slovensku.“⁶⁷ Taktiež uviedli, že zakladanie jednotlivých Okresných pečlivostí o mládež nebolo jednorazovou akciou.

V neposlednom rade treba uviesť závery výskumu A. Švecovej a M. Laclavíkovej. Tie stanovili rok vzniku bratislavského ústredia na rok 1930. Zároveň však pripustili, že jeho vznik bol v odborných kruhoch diskutovanou témou už v roku 1928 v rámci zmien vyplývajúcich z novej organizácie politickej správy. Na čo je ale nutné upozorniť, A. Švecová a M. Laclavíková jednak vychádzajú z archívneho výskumu, ale tiež vznik ZÚPM dokladajú výnosom ministerstva sociálnej starostlivosti č. 5932/I/A/3/30 z 10. apríla 1930.⁶⁸ Ústredie malo valné

⁶³ HÁJOVSKÝ, Anton. Dva roky sociálnej starostlivosti o mládež. Bratislava, 1943, s. 10.

⁶⁴ HÁJOVSKÝ, Dva roky sociálnej starostlivosti o mládež, s. 10.

⁶⁵ HÁJOVSKÝ, Dva roky sociálnej starostlivosti o mládež, s. 10.

⁶⁶ „V roku 1923 zriadil Červený kríž odbory pre starostlivosť o mládež v okresoch, čím bol položený základ pre Okresné starostlivosti o mládež (ďalej len OSM), ktoré sa začali budovať v nasledujúcom roku, keď bolo zriadené Zemské ústredie pečlivosti o mládež.“ ŠUHAJDOVÁ, Sociálno-výchovné otázky detí a mládeže, s. 372 – 373.

⁶⁷ TIŠLIAR – ŠPROCHA, Inštitucionalizácia sociálnej starostlivosti o deti a mládež, s. 439.

⁶⁸ LACLAVÍKOVÁ – ŠVECOVÁ, Dieťa medzivojnového Slovenska, s. 121 – 122.

zhromaždenie – tomu predsedal profesor Jiří Brdlík, ktorý je považovaný za zakladateľa českého a slovenského detského lekárstva.⁶⁹ Valné zhromaždenie volilo 12 členný správny výbor. Dňa 15. apríla 1930 správny výbor zvolil prezídium na čele s Jiřím Brdlíkom. Zvolené tiež boli ďalšie funkcie: I. a II. miestopredse- da (zástupcovia predsedu), pokladník, tajomník a zapisovateľ. Do prezídia boli delegovaní aj dvaja členovia správneho výboru, pričom jedným z nich bol slo- venský pediater a neskôrší predseda ústredia Alojz Ján Chura.⁷⁰ Už zakrátko – v novembri 1930 na prezidiálnej schôdzi ZÚPM odovzdal Brdlík post predsedu významnému právnikovi Karolovi Kizlinkovi, ktorý bol dovtedy II. miestopred- sedom. Kizlink „vrole ďakoval za jeho obetavú prácu, ktorú venoval Zemskému ústrediu pečlivosti o mládež, prosiac ho, aby i naďalej svoju priazeň a vzácne vedomosti v oboru pečlivosti o mládež nove založenému spolku zachoval“.⁷¹

Mesačník *Péče o mládež*, ktorého redakčnú radu tvorili významné osobnosti zdra- votnej, sociálno-zdravotnej a právnej sféry medzivojnového Československa,⁷² sa však o bratislavskom ústredí zmieňoval už v roku 1929. Čo potvrdzuje vyššie zmienené tvrdenia, že jeho existencia bola skloňovaná už pred oficiálnym vzní- kom, teda pred rokom 1930. Tým sa dostávame k samotnému etablovaní ZÚPM na poli sociálnej starostlivosti o deti a mládež na Slovensku, ktoré začínalo už v roku 1929, a tak aj ku kompetenčným dohodám a úpravám medzi ústredím a na poli sociálnej starostlivosti mimoriadne aktívnym ČSČK.

Na porade pracovníkov a zástupcov slovenských *Okresných pečlivostí o mlá- dež* konanej 12. apríla 1929 sa skloňoval vznik ZÚPM. Prítomní delegáti za pred- sedníctva inštruktora sociálnej starostlivosti o mládež na Slovensku Václava Suchého sa prostredníctvom rezolúcie uzniesli, že sú za združenie jednotlivých OPM „pod jednu strechu“ do *Zemského ústredia starostlivosti o mládež* po vzore českých krajín. Taktiež schválili, aby sa ZÚPM stalo členom *Zemského sväzu so- ciálnych a sociálne-zdravotných spolkov*.⁷³ Zástupcovia OPM na stretnutí vyjadrili ďalšie požiadavky, ako napr. aby okresné úrady a okresné výbory poslali svojich zástupcov do správnych výborov OPM s cieľom zabezpečenia spolupráce a kon- troly, aby boli obce povinné vyhradiť čiastku zo svojho rozpočtu na starostli- vosť o deti a mládež ako trvalú položku na túto činnosť, tiež aby bolo na území Slovenska zavedené poručníctvo z povolania. Najvýznamnejšou požiadavkou bolo, aby MSS zmenilo svoje stanovisko voči OPM a aby boli uznané za pomocné orgány verejnej správy.⁷⁴ Po vzniku Československa sa totiž starostlivosť o opus-

⁶⁹ J. Brdlík spolu s R. Březíkom založili v roku 1921 československú poradňu pre matky a dojčatá pri klinike pre detské choroby v Bratislave. CHURA, J. Alojz. Programové poznámky na okraj pečlivosti o mládež na Slovensku. In *Péče o mládež*, 1933, roč. XII, č. 6, s. 164.

⁷⁰ Prvým miestopredsedom ústredia bol dr. Vojtišek, pokladníkom V. Suchý, tajomníkom G. Kadle- čík, Do prezídia boli tiež delegovaní dvaja členovia správneho výboru – profesor K. Lašťovka a slovenský pediater Alojz J. Chura, ktorý bol neskôr aj predsedom ústredia. Ústredie pečlivosti o mládež na Slovensku, s. 162.

⁷¹ Zpráva o prezidiálnej schôdzi. In *Péče o mládež*, 1931, roč. X, č. 1, s. 14.

⁷² J. Brdlík, Cirps, J. Kallab, M. Nečasová či A. Tůma. Pozri napr. *Péče o mládež*, 1929, roč. VIII, č. 1.

⁷³ Skutočnosť, že sa Zemské ústredie pečlivosti o mládež stalo členom Sväzu sociálnych a sociál- ne-zdravotných spolkov dokladá poznámka pod čiarou č. 31.

⁷⁴ Z porady pracovníkov a zástupcov Okresných pečlivostí o mládež na Slovensku 12. apríla 1929. In *Péče o mládež*, 1929, roč. VIII, č. 5, s. 112.

tené a nezaopatrené deti (nazývané aj ako „deti ochrany hodné“⁷⁵) na Slovensku riadila dovtedy platnými (recipovanými) uhorskými zákonmi, ktoré túto starostlivosť ukladali štátu.⁷⁶ Tieto problémy ošetrilo vyššie zmienené vládne nariadenie č. 29/1930 Zb. z. a n.

Časopis *Péče o mládež* publikoval ešte rok pred oficiálnym vznikom ústredia dohodu medzi Slovenskou divíziou ČSČK a ZÚPM uzavretú dňa 7. novembra 1929. Dohoda sa týkala spolupráce ZÚPM a Odbormi pečlivosti o mládež zriadenými pri spolkoch ČSČK v rámci starostlivosti o deti a mládež. Slovenská divízia ČSČK sa zaviazala, že už nebude zakladať OPM ani ako odbory pri ČSČK, ani ako samostatné spolky.⁷⁷ Zároveň sa bratislavské ústredie zaviazalo informovať divíziu o každej založenej *Okresnej pečlivosti o mládež*. Významom bolo, aby „divízii bola poskytnutá možnosť odporúčať dotýčnemu spolku ČSČK aktívnu účasť na tomto založení, pretože činnosť oboch uvedených spolkov by sa týmto spôsobom vzájomne dopĺňovala“.⁷⁸ V obciach, kde fungovali spolky starostlivosti o mládež pri ČSČK, mali zostať v činnosti až pokiaľ nebude táto činnosť prenesená na spolok OPM. ČSČK mal podľa potreby požičať svoju miestnosť pre administratívnu prácu OPM. Súčasťou dohody bola aj zásada, že pokiaľ bude niektorá z OPM disponovať sociálnou sestrou a v danej obci nebude mať ČSČK vlastnú sestru, bude sociálna sestra OPM nápomocná obom stranám. Konečným cieľom však bolo úplné odlúčenie OPM od spolkov ČSČK.⁷⁹

Dňa 10. februára 1930 bola podpísaná ďalšia dohoda s ČSČK, tento raz však nie priamo so ZÚPM ale s *Okresnou pečlivosťou o mládež* pre mesto Bratislava. Na základe tejto dohody „o prenesenie úseku sociálnej pečlivosti“ ČSČK zanechal nasledovnú sociálnu činnosť s tým, že ju prevzala OPM: (1.) poskytovanie individuálnych podpôr mládeže do 16 rokov; (2.) ošacovacia akcia mládeže; (3.) OPM vyšetruje a obstaráva doklady a umiestnenie detí ochrany potrebných (siroty, opustené deti, resp. detí odkázaných na verejnú pomoc a starostlivosť). Pre vykonávanie prvých dvoch menovaných úloh organizovala OPM spoločne s divíziou ČSČK dvakrát ročne zbierky – 1. mája a 1. novembra, ktorých peňažný výsledok sa rozdeľoval na polovicu. Stravovacie a mliečne akcie mali vykonávať spoločne. Organizáciou zbierkovej akcie *Detský deň* bola poverená OPM, pričom výťažok

⁷⁵ Išlo o deti súdom prehlásené za opustené, siroty, polosiroty, deti žijúce v patologickom, nevhodnom sociálno-zdravotnom prostredí, deti potulných Rómov, pouličných umelcov či vojnových invalidov. Problematike detí hodných ochrany v medzivojnovom Československu sa venovali Adriana Švecová a Miriam Laclavíková. Bližšie pozri ŠVECOVÁ, Adriana – LACLAVÍKOVÁ, Miriam. Starostlivosť o deti hodné ochrany na Slovensku v medzivojnovom období. In JAKUBČOVÁ, Renáta – KUBOŠIOVÁ, Dominika (eds.). Banskobystrická škola právnych dejín – Inštitúty rodinného práva v historických kontextoch. Banská Bystrica, 2019, s. 101 – 116.

⁷⁶ Ústredie pečlivosti o mládež na Slovensku, s. 162.

⁷⁷ Táto podmienka bola stanovená už začiatkom roka 1929 na porade zástupcov organizácií v Zemskom sväze sociálnych a sociálno-zdravotných spolkov. Dohoda zo 7. novembra 1929 ju ale potvrdila. Dohoda medzi Slovenskou divíziou Čs. Červeného kríža a Zemským ústredím pečlivosti o mládež v Bratislave. In *Péče o mládež*, 1929, roč. VIII, č. 10, s. 252.

⁷⁸ Dohoda medzi Slovenskou divíziou Čs. Červeného kríža a Zemským ústredím pečlivosti o mládež, s. 252.

⁷⁹ Dohoda medzi Slovenskou divíziou Čs. Červeného kríža a Zemským ústredím pečlivosti o mládež, s. 252 – 253.

z tejto akcie zostal výlučne OPM. ČSČK sa zároveň zaviazal, že nebude podobnú akciu v danom mesiaci robiť.⁸⁰

Zemský sväz sociálnych a sociálno-zdravotných spolkov pre Slovensko ako dovtedajšie ústredie všetkých slovenských OPM odovzdal agendu *Zemskému ústrediu pečlivosti o mládež* dňa 1. apríla 1930.⁸¹ Jednotlivé zemské ústredia boli združené (okrem Bratislavy⁸² sa ústredie nachádzalo v Prahe pre české krajiny, Brne pre Moravu, Opave pre Sliezsko a v Mukačeve pre Podkarpatskú Rus) do pomyslenej centrálnej inštitúcie nazvanej *Sväz československé péče o mládež*. Zväz bol poradným orgánom v otázkach týkajúcich sa starostlivosti o deti a mládež v rámci celého štátu.⁸³ Vznikol aj ako dôsledok chaotického a nejednotného poskytovania starostlivosti, nakoľko 30. roky boli typické tlakom na koncentráciu všetkých spolkov starostlivosti o deti a mládež, pričom táto potreba koncentrácie doľahla aj na zemské ústredia. Heslom činnosti zväzu bolo: „*Soustředění, zúčelnění a zhospodárnění péče o mládež*.“⁸⁴

Medzi kľúčové úlohy ZÚPM patrilo: organizovanie dobrovoľnej starostlivosti o mládež v okresoch, združovanie jednotlivých okresných spolkov, vyhľadávanie spolupracovníkov, propagovanie dobrovoľnej starostlivosti formou tlače a prednášok, zriaďovanie ústavov, prehlbovanie činnosti a siete spolkov založených na dobrovoľnej báze a vytváranie registra *slabomyselných* detí a ústavov pre ne.⁸⁵ Rovnako mal byť pomocnou a poradnou inštitúciou pre pracovníkov verejnej správy, ktorým sociálnu starostlivosť o mládež ukladal štát.⁸⁶ Vzorom pre bratislavské ústredie v dobrovoľnej sociálnej starostlivosti bolo príbuzné ústredie v Brne, malo teda fungovať podľa „moravského vzoru“.⁸⁷ Vznik zemských a okresných pobočiek starostlivosti o deti a mládež s potešením vítal aj vtedajší inštruktor ministerstva sociálnej starostlivosti pre odbor starostlivosti o mládež v Bratislave Václav Suchý. Vznik ZÚPM a jednotlivých OPM do určitej miery odbremenil ministerstvo sociálnej starostlivosti, ktoré sa tak mohlo venovať dozornej, organizačnej a legislatívnej činnosti.⁸⁸

ZÚPM vzniklo v období, keď bola verejnými činiteľmi prízvukovaná dôležitosť riešenia sociálnych a sociálno-zdravotných problémov Slovenska. Dožadovali sa vypracovaného programu – „*sociálne a zdravotné podmienky všeobecnej životnej úrovne vyžadujú veľmi usilovnú prácu a mnoho obetivých a svedomitých*

⁸⁰ Dohoda medzi spolkom Čsl. Červeného kríža a Okresnou pečlivosťou o mládež pre mesto Bratislava v Bratislave. In *Péče o mládež*, 1930, roč. IX, č. 3, s. 76.

⁸¹ Ústredie pečlivosti o mládež, s. 162.

⁸² V Bratislave popri ZÚPM od roku 1931 pôsobil aj nemecký spolok Landeskommission für Kinderschutz und Jugendfürsorge in der Slovakei na čele s Robertom Neumannom členom predsedníctva ríšskeho sväzu nemeckých sociálnych pečlivostí o mládež v ČSR. *Péče o chudé a péče o mládež ochrany potrebnou*, s. 48. Pozri tiež *Péče o mládež*, 1931, roč. X, č. 4, s. 109.

⁸³ *Péče o chudé a péče o mládež ochrany potrebnou*, s. 44.

⁸⁴ FRANTÁL, Josef. Akutní problémy péče o mládež. In *Péče o mládež*, 1936, roč. XV, č. 8, s. 218.

⁸⁵ LACLAVÍKOVÁ – ŠVECOVÁ, Dieťa medzivojnového Slovenska, s. 122.

⁸⁶ KULHÁNEK, Prehľad sociálnych, sociálno-zdravotných spolkov a zariadení na Slovensku, s. 21.

⁸⁷ KIZLINK, Karol. Slovenská dobrovoľná pečlivosť o mládež v roku 1936. In *Péče o mládež*, 1936, roč. XV, č. 1, s. 11.

⁸⁸ Anketa o aktuálnych sociálnych a zdravotných otázkach Slovenska. In *Péče o mládež*, 1930, roč. IX, č. 5, s. 131.

pracovníkov (...) potrebné je predovšetkým mať jasný a premyslený program práce, ktorým by sa jednak rýchlym tempom doháňalo, čo v minulosti zameškané bolo“.⁸⁹ V pamäti ľudí navyše stále pretrvávala krutá realita prežitej Veľkej vojny, konfliktu, ktorý znásobil počty sirôt, polosirôt a narušil rodinnú výchovu. Vojna bola neustále vnímaná ako jeden z najväčších „strašiakov“ v starostlivosti o deti a mládež.⁹⁰ Aj v priebehu 30. rokov pretrvávali problémy v podobe nedostatočnej organizácie a odborníkov, tiež nedostatočného finančného zabezpečenia, sociálneho cítenia zo strany obyvateľstva – najmä v kruhoch lepšie situovanej spoločnosti.⁹¹

Zriadenie bratislavského ústredia v roku 1930 však nepredstavovalo vrchol dobrovoľnej sociálnej starostlivosti o deti a mládež na Slovensku. Jednak stále nebolo všetkými vrstvami spoločnosti osvojené cítenie pre sociálnu pomoc, stále nebola dobudovaná kompletná sieť OPM, stále absentovali ústavy (pre hendikepovaných, ale aj detské domovy) či poradne pre tehotné a matky s deťmi. Dôležité tiež bolo väčšmi prehliť spoluprácu medzi verejnoprávnou (štátnou) a súkromnoprávnou (dobrovoľnou, spolkovou) starostlivosťou. Najviac však činnosť a predovšetkým rozvoj ZÚPM v prvých rokoch jeho existencie hatila veľká hospodárska kríza, ktorá zasiahla územie Československa v rokoch 1930 – 1933. Vznik ústredia tak neprebehol v najideálnejšom období. Ako reakciu na zlú sociálno-hospodársku situáciu vydal v roku 1933 *Sväz československej péče o mládež* memorandum „o kritickému stavu sociálnej péče o mládež“ reagujúce na štátny rozpočet na rok 1933. Sväz vyzval svoje ústredia vrátane bratislavského, aby upozornili verejných činiteľov na nebezpečenstvo, ktoré v dôsledku súdobých hospodárskych pomerov ohrozovalo práve deti a mládež. Sväz zároveň prosil o navýšenie rozpočtu na rok 1933.⁹² Obavy zo zníženia dotácií možno zaznamenať aj v správe o činnosti ZÚPM za tretí štvrtrok 1933: „Máme veľkú obavu, že i krajský výbor obmedzí svoju subvenciu pre rok 1933, v ktorom prípade boli by sme nútení zastaviť svoju činnosť niektorých našich domovov, prepustiť časť detí slabomyseľných späť do toho prostredia, z ktorého sme tieto so značnou námahou vytrhnuli.“⁹³ Zlé hospodárske podmienky boli ďalším pomyselným strašiacim pracovníkov sociálnych spolkov počas celého medzivojnového obdobia. Tí si totiž veľmi dobre uvedomovali, aj na základe neblahých dôsledkov Veľkej vojny,⁹⁴ že práve neutešené sociálno-ekonomické podmienky rozvracajú spoločnosť, rodinu ako jej základnú bunku a majú na svedomí mravný úpadok práve detí a mládeže.⁹⁵

⁸⁹ Anketa o aktuálnych sociálnych a zdravotných otázkach Slovenska, s. 129.

⁹⁰ Blížšie pozri KREJČÍ, Dobroslav. Dítě, rodina, válka. In *Péče o mládež*, 1929, roč. VIII, č. 3, s. 54 – 56. O negatívnych dopadoch 1. svetovej vojny na deti pozri DUDEKOVÁ-KOVÁČOVÁ, Gabriela. Človek vo vojne. Stratégie prežitia a sociálne dôsledky prvej svetovej vojny na Slovensku. Bratislava, 2019, s. 259 – 267.

⁹¹ Anketa o aktuálnych sociálnych a zdravotných otázkach Slovenska, 129.

⁹² Memorandum Svazu československé péče o mládež o kritickém stavu sociální péče o mládež. In *Péče o mládež*, 1933, roč. XII, č. 1, s. 1.

⁹³ Stručná zpráva o činnosti Zemského ústredia a okresných pečlivostí o mládež, s. 317.

⁹⁴ RIGOVÁ, Viktória. Mládež mravne vadná na stránkach časopisu *Úchylná mládež*. In *Acta Historica Neosoliensia*, 2020, 23/2, s. 187.

⁹⁵ Porovnaj: „Hospodářská krise budí krizi mravní. Rodiny se nám rozvracejí, dorostu ubývá, porodnost nebezpečně klesá, umrtnost je stále vysoká. Je nutno věnovati péči o mládež největ-

Prvé päťročné snaženie o sociálnu činnosť ZÚPM v Bratislave nebolo hodnotené ako úspešné. Správny však nie je ani predpoklad, že prvé roky jeho existencie boli najzložitejšie. Predseda ústredia K. Kizlink jasne vyjadril: „*Päť rokov horečného úsilia (...) neprinieslo doposiaľ žiadúcich výsledkov. Rokom 1936 vstupujeme do údobia najťažšej práce.*“⁹⁶ Za kľúčové v prípade územia Slovenska považoval aplikovanie spomínaného zákona o ochrane detí v cudzej starostlivosti a detí nemanželských a jeho vykonávajúceho vládneho nariadenia č. 29/1930. Pozitívne však Kizlink vnímal zvýšené porozumenie pre sociálnu prácu zo strany nielen úradov, ale aj dobrovoľných pracovníkov. Rástol i okruh spolupracovníkov, teda nedôvera voči ústrediu postupne ustupovala do úzadia. Aj Kizlink upozornil na nepriaznivú hospodársku situáciu, ktorá brzdila ďalší, rýchlejší rozvoj sociálnej a sociálno-zdravotnej starostlivosti o deti a mládež na Slovensku. V dôsledku absencie elementárnych životných potrieb (jedlo a šatstvo), ktoré sa ZÚPM spolu s OPM snažili zabezpečiť, nebol možný iný rozvoj.⁹⁷

Obr. 1. Stravovacia akcia v štátnej ľudovej škole v Trebišove.
Zdroj: *Péče o mládež*, 1932, roč. XI, č. 6, s. 183.

Typickým rysom starostlivosti o nezabezpečené deti potrebujúce ochranu (tzv. ochrany hodné deti), ktoré organizovalo ZÚPM a OPM, bolo organizovanie stravovacích, ošacovacích a mliečnych akcií.⁹⁸ Na preliečenie slabých a podvyživených detí ústredie organizovalo prázdninovú starostlivosť v zotavovniach

ší pozornosť, neboť zdes e kladou základy národa.“ Valná schůze Zemské ústredie pečlivosti o mládež na Slovensku v Bratislavě. In *Péče o mládež*, 1935, roč. XIV, č. 7, s. 198.

⁹⁶ KIZLINK, Slovenská dobrovoľná pečlivosť o mládež v roku 1936, s. 11.

⁹⁷ KIZLINK, Slovenská dobrovoľná pečlivosť o mládež v roku 1936, s. 11.

⁹⁸ „Okresná pečlivosť o mládež v Bratislave zriadila 18 stravovacích staníc pre mliečnu akciu. Tieto stanice od 3. decembra 1934 do 15. mája 1935 prevádzali mliečnu akciu. Stravovalo sa 929 dní,

(ozdravovniach). Ďalšou typickou akciou bol *Sviatok matiek*, ktorý tvoril slávnostný program v podobe recitácií, detských vystúpení, predstavení a pod. Mohol byť doplnený aj o finančné zbierky. Možnosť vyzbierať väčší obnos peňazí na sociálnu činnosť (napr. na spomínané ošacovacie a stravovacie akcie) poskytoval tzv. *Detský deň*⁹⁹ či akcie počas vianočného obdobia – tzv. *Vianočný strom republiky*.¹⁰⁰

Obr. 2. Vianočný strom republiky v Bratislave v roku 1935.

Zdroj: *Péče o mládež*, 1936, roč. XV, č. 3, s. 69.

vydalo sa 102 243 dávok.“ 4044 deti sa zúčastnilo mliečnej akcie v okrese bratislavskom. In *Péče o mládež*, 1935, roč. XIV, č. 7, s. 207.

⁹⁹ „Detský deň v Hlohovci, poriadaný Okresnou pečlivosťou o mládež dňa 30. septembra 1934 vydaril sa nad všetko očakávanie. Dopoludnia promenadný koncert; odpoľudnia vyrazil za zvuku hudby mohutný sprievod zo št. mešt. školy, všetkých detí miestnych ako i okolitých, spestrený alegorickými vozmi, skupinami detí v národných krojoch...“ *Detský deň v Hlohovci*. In *Péče o mládež*, 1934, roč. XIII, č. 9, s. 279.

¹⁰⁰ Bližšie pozri *Péče o mládež*, 1936 – 1939. Tiež Štátny archív v Trenčíne, f. Okresná starostlivosť o mládež v Trenčíne (nespracované), k. 1, ústrižky novín Trenčan.

V roku 1937 OPM ako pomocné orgány verejnej správy so svojou zastrešujúcou inštitúciou – ZÚPM uskutočňovali sociálno-zdravotnú starostlivosť v 114 poradniach pre matky a deti, v 18 okresných detských domovoch (napr. v Domaníži, Brezne nad Hronom či v Žiline)¹⁰¹ a v 4 pridružených sirotincoch.¹⁰² Okrem toho OPM vydržovali 11 útulkov, ktorými prešlo viac ako 2000 nezamestnaných dorastencov (rozumej osoby vo veku 14 až 21 rokov) a 13 pracovných spoločenstiev. Ďalšou veľkou výzvou pre ZÚPM bolo zintenzívnenie starostlivosti o *úchylné* deti a mládež (nazývané aj *abnormálne*).¹⁰³ Išlo o osoby telesne hendikepované („zmrzačené“), mentálne hendikepované („slabomyselné“), nevidiace, hluchonemé a *mravne vadné* (deti a mládež ťažko vychovateľné, neposlušné, zanedbávajúce školskú dochádzku, žobrajúce, túlavé a delikventné).¹⁰⁴

Obr. 3. Z činnosti poradne pre matky a deti v Sabinove.

Zdroj: *Péče o mládež*, 1933, roč. XII, č. 6, s. 177.

ZÚPM a jeho okresné pobočky svojou činnosťou výrazným spôsobom rozšírili a zintenzívniili sociálnu starostlivosť a pomoc deťom, ktoré boli nezaopatrené,

¹⁰¹ „... u nás na Slovensku myšlienka zriaďovania detských domovov v jednotlivých okresných mestách je utešene na postupe (...) Treba si len želať, aby v dobe čo najkratšej nebolo jediného okresného mesta, v ktorom by nebol detský domov!“ *Detské domovy na Slovensku*. In *Péče o mládež*, 1937, roč. XVI, č. 7, s. 194 – 195.

¹⁰² V období 1. ČSR fungovali na území Slovenska len dva štátne detské domovy – v Košiciach a v Rimavskej Sobotě (pretrvali z pôvodnej siete uhorských štátnych detských azylov), a jeden štátny sirotinec v Slovenskej Ľupči. KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid. Ústavná starostlivosť o odkázané deti po vzniku ČSR. In KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid – MANNOVÁ, Elena et al. „Zabrániť bahnu morálneho rozkladu“. Starostlivosť o osirelé deti v Uhorsku/na Slovensku do roku 1945. Bratislava 2020, s. 249. SNA, f. IMSS, k. 9, inv. č. 28, Ústavy na Slovensku.

¹⁰³ KORMAN, Pečlivosť o mládež na Slovensku, s. 168 – 169.

¹⁰⁴ Bližšie pozri dobový časopis *Úchylná mládež*, ktorý sa zaoberal výskumom a výchovou tejto mládeže. Vydával ho Spolek pro péči o slabomyslné v republice Československé v Prahe od roku 1925. *Úchylná mládež*, 1925, roč. I, č. 1, titulný list.

ohrozené na svojom zdravom vývoji, a tak odkázané na verejnú pomoc. Pozdvihli úroveň sociálnej starostlivosti na vyššiu úroveň. Ich práca bola neoceniteľnou, starali sa predsa o tú najzraniteľnejšiu časť spoločnosti. A aj napriek zdĺhavým a náročným začiatkom spojeným s nedôverou, ľahostajnosťou a nedostatočnou podporou sa etablovali do stabilných inštitúcií, ktoré „zostali živé“ aj po zániku Česko-Slovenskej republiky v marci 1939. Činnosť ZÚPM a jeho okresných pobočiek kontinuovala a narastala aj v nasledujúcom období existencie slovenského štátu.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Archívy:

Slovenský národný archív v Bratislave, fond Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti 1920 – 1933; fond Ministerstvo vnútra

Štátny archív v Trenčíne, fond Okresná starostlivosť o mládež v Trenčíne

Štátny archív v Trnave, fond Okresná starostlivosť o mládež v Hlohovci

Dobová tlač:

Úchylná mládež, 1925

Zákonníky:

Sbírka zákonů a nařízení státu československého, 1930

Péče o mládež, 1922, 1924, 1928, 1929, 1930, 1931, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937

Monografie a zborníky ako celok:

DUDEKOVÁ-KOVÁČOVÁ, Gabriela. Človek vo vojne. Stratégie prežitia a sociálne dôsledky prvej svetovej vojny na Slovensku. Bratislava, 2019.

HÁJOVSKÝ, Anton. Dva roky sociálnej starostlivosti o mládež. Bratislava, 1943.

KULHÁNEK, František. Přehled sociálních, sociálně-zdravotných spolků a zařízení na Slovensku. Bratislava, 1936.

KUŠNÍŘKOVÁ, Ingrid – MANNOVÁ, Elena et al. „Zabrániť bahnu morálneho rozkladu“. Starostlivosť o osirelé deti v Uhorsku/na Slovensku do roku 1945. Bratislava, 2020.

LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana. Dieťa medzivojnového Slovenska. Verejná sociálna starostlivosť o deti a mládež na Slovensku a jej inštitucionálna základňa. Praha, 2019.

MOSNÝ, Peter et al. Právnohistorická realita sociálnej doktríny 20. storočia. Druhé vydanie. Krakov, 2014.

Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v Republice Československé v roce 1931. Díl II. (Veřejná ústavní a všeobecná dobrovolná péče o chudé a mládež ochrany potřebnou v Republice Československé v roce 1931). Praha, 1937.

RÁKOSNÍK, Jakub – ŠUSTROVÁ, Radka. Rodina v zájmu státu. Populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918 – 1989. Praha, 2016.

RÁKOSNÍK, Jakub – TOMEŠ, Igor et al. Sociální stát v Československu. Právně-institucionální vývoj v letech 1918 – 1992. Praha, 2012.

TLUSTÝ, Tomáš. Budování národních organizací YMCA v Československu a Polsku. Rozvoj tělesné kultury v letech 1918 – 1939. Praha, 2018.

TŮMA, Antonín. Poměr státu k dobrovolné sociální péči o mládež. Brno, 1923.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch:

- Anketa o aktuálnych sociálnych a zdravotných otázkach Slovenska. In *Péče o mládež*, 1930, roč. IX, č. 5, s. 129 – 132.
- Detské domovy na Slovensku. In *Péče o mládež*, 1937, roč. XVI, č. 7, s. 193 – 195.
- Detský deň v Hlohovci. In *Péče o mládež*, 1934, roč. XIII, č. 9, s. 279 – 280.
- Dohoda medzi Slovenskou divíziou Čs. Červeného kríža a Zemským ústredím pečlivosti o mládež v Bratislave. In *Péče o mládež*, 1929, roč. VIII, č. 10, s. 252 – 253.
- Dohoda medzi spolkom Čsl. Červeného kríža a Okresnou pečlivosťou o mládež pre mesto Bratislava v Bratislave. In *Péče o mládež*, 1930, roč. IX, č. 3, s. 76.
- Dohoda organizácií sdružených v Zemskom Sväze sociálnych a soc. zdravotných spolkov pre Slovensko o úprave dobrovolnej sociálnej a soc. zdrav. pečlivosti na Slovensku. In *Péče o mládež*, 1929, roč. VIII, č. 6, s. 147 – 149.
- FALISOVÁ, Anna. Medzivojnové Slovensko z pohľadu zdravotného a sociálneho. In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu (1918 – 1939)*. Bratislava 2004, s. 365 – 416.
- FALISOVÁ, Anna. Spoločnosť a jej premeny v medzivojnovom období. Sféra sociálnej starostlivosti. In FERENČUHOVÁ, Bohumila – ZEMKO, Milan et al. *Slovensko v 20. storočí (3. zväzok). V medzivojnovom Československu: 1918 – 1939*. Bratislava 2012, s. 114 – 126.
- FRANTÁL, Josef. Akutní problémy péče o mládež. In *Péče o mládež*, 1936, roč. XV, č. 8, s. 216 – 220.
- CHURA, J. Alojz. Programové poznámky na okraj pečlivosti o mládež na Slovensku. In *Péče o mládež*, 1933, roč. XII, č. 6, s. 164 – 172.
- KIZLINK, Karol. Slovenská dobrovolná pečlivosť o mládež v roku 1936. In *Péče o mládež*, 1936, roč. XV, č. 1, s. 11.
- KORMAN, Michal. Pečlivosť o mládež na Slovensku. In *Péče o mládež*, 1937, roč. XVI, č. 6, s. 168 – 170.
- KREJČÍ, Dobroslav. Dítě, rodina, válka. In *Péče o mládež*, 1929, roč. VIII, č. 3, s. 54 – 56.
- Memorandum Svazu československé péče o mládež o kritickém stavu sociální péče o mládež. In *Péče o mládež*, 1933, roč. XII, č. 1, s. 1 – 3.
- KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid. Ústavná starostlivosť o odkázané deti po vzniku ČSR. In KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid – MANNOVÁ, Elena et al. „Zabrániť bahnu morálneho rozkladu“. Starostlivosť o osirelé deti v Uhorsku/na Slovensku do roku 1945. Bratislava 2020, s. 249 – 252.
- MIHÁL, A. Zemský Sväz sociálnych a sociálno-zdravotných spolkov pre Slovensko v Bratislave. In *Péče o mládež*, 1928, roč. VII, č. 6, s. 154 – 155.
- Rezolúcia. In *Péče o mládež*, 1928, roč. VII, č. 10, s. 280 – 281.
- RIGOVÁ, Viktória. Mládež mravne vadná na stránkach časopisu Úchylná mládež. In *Acta Historica Neosoliensia*, 2020, 23/2, s. 182 – 209.
- ROSOL, K. Emanuel. Sociálna pečlivosť o mládež na Slovensku v prvom päťročí republiky. In *Péče o mládež*, 1924, roč. III, č. 2, s. 42 – 43.
- ROSOL, K. Emanuel. Sociální péče o mládež na Slovensku, její dnešní stav, vady a reforma. In *Péče o mládež*, 1922, roč. I, č. 8, s. 234 – 237.
- Stručná zpráva o činnosti Zemského ústredia a Okresných pečlivostí o mládež na Slovensku za tretí štvrťrok 1933. In *Péče o mládež*, 1933, roč. XII, č. 10, s. 317 – 318.
- ŠUHAJDOVÁ, Ivana. Sociálno-výchovné otázky detí a mládeže. In KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*. Trnava, 2016, s. 368 – 386.

- ŠVECOVÁ, Adriana – LACLAVÍKOVÁ, Miriam. Inštitucionálny základ starostlivosti o deti a mládež na Slovensku v prelomovom období I. ČSR na príklade Okresných starostlivostí o mládež. In LACLAVÍKOVÁ, Miriam – VYŠNÝ, Peter (eds.). Právno-historické trendy a výhľady IV. Trnava, 2019, s. 166 – 183.
- ŠVECOVÁ, Adriana – LACLAVÍKOVÁ, Miriam. Starostlivosť o deti hodné ochrany na Slovensku v medzivojnovom období. In JAKUBČOVÁ, Renáta – KUBOŠIOVÁ, Dominika (eds.). Banskobystrická škola právnych dejín – Inštitúty rodinného práva v historických kontextoch. Banská Bystrica, 2019, s. 101 – 116.
- TIŠLIAR, Pavol – ŠPROCHA, Branislav. Inštitucionalizácia sociálnej starostlivosti o deti a mládež na Slovensku v 20. a 30. rokoch 20. storočia. In FIALOVÁ, Ivana – TVRDONOVÁ, Daniela (eds.). Od špitála k nemocnici. Zdravotníctvo, sociálna starostlivosť a osвета v dejinách Slovenska. Bratislava, 2013, s. 436 – 445.
- Ústredie pečlivosti o mládež na Slovensku. In *Péče o mládež*, 1930, roč. IX, č. 6, s. 161 – 162.
- Valná schůze Zemské ústredie pečlivosti o mládež na Slovensku v Bratislavě. In *Péče o mládež*, 1935, roč. XIV, č. 7, s. 198 – 199.
- Z okres. péčí na Slovensku. In *Péče o mládež*, 1929, roč. VIII, č. 4, s. 88 – 89.
- Z počiatkov organizácie Okresných pečlivostí o mládež a ich terajšie práce na Slovensku. In *Péče o mládež*, 1931, roč. X, č. 4, s. 109 – 110.
- Z porady pracovníkov a zástupcov Okresných pečlivostí o mládež na Slovensku 12. apríla 1929. In *Péče o mládež*, 1929, roč. VIII, č. 5, s. 112.
- Z výročních zpráv Okresních péčí na Slovensku. In *Péče o mládež*, 1929, roč. VIII, č. 3, s. 69 – 70.
- Záchrana, spolok pre ochranu žien a dievčat na Slovensku. In *Péče o mládež*, 1929, roč. VIII, č. 9, s. 230 – 231.
- Zpráva o prezidiální schůzi. In *Péče o mládež*, 1931, roč. X, č. 1, s. 14.
- 4044 deti sa zúčastnilo mliečnej akcie v okrese bratislavskom. In *Péče o mládež*, 1935, roč. XIV, č. 7, s. 207.

Internetové zdroje:

- MINTALOVÁ, Zora. Červený kríž na Slovensku – významná súčasť Medzinárodného hnutia Červeného kríža a Červeného polmesiaca v medzivojnovom období. Dostupné na internete: <<http://www.akademickyrepozitar.sk/sk/repozitar/Historia-cerveného-kríža.pdf>>.
- ŠKULECOVÁ, Ivana. Živena, spolok slovenských žien. Dostupné na internete: <<https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Chovanec1/subor/35.pdf>>.

Počet slov: 10 273

Počet znakov vrátane medzier: 71 334